

ШЛЯХ ДО ПРОЦВІТАННЯ

Базові принципи реформування економіки

МІНІСТЕРСТВО
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Передмова

Цей документ не ставить за мету замінити або доповнити такі документи як Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Стратегія 2020, Урядова програма 2015, Коаліційна угода або Меморандум МВФ. Заходи економічної політики та цілі цих документів зрозумілі, тому немає необхідності дублювати їх або доповнювати новими.

«Шлях до процвітання» – це крик про допомогу, заклик до оперативних заходів, до співпраці та скоординованих дій Уряду, парламенту, політичних партій та Адміністрації Президента для впровадження всіх необхідних економічних реформ, які дуже часто переносилися, та повинні перетворювати країну і прокладати шлях прогресу і процвітання. У документі наголошується переважно на тому, що саме необхідно зрозуміти та враховувати, якщо ми прагнемо досягти амбітних цілей, зазначених у стратегічних документах і програмах, розроблених раніше.

Україна переживає історичний період і одночасно виклик військової агресії, а також стрімкий економічний спад. Зниження обсягів промислового виробництва протягом 36 місяців підряд, інфляція, що вже перевищила 50%, зниження ВВП на 17,6 % у I кварталі 2015 року свідчать про серйозну економічну рецесію. Російська агресія, людські жертви і втрата території, а також знищення інфраструктури – не єдині причини жалюгідного стану української економіки. Цією країною неправильно керували, її позбавляли глибоких і структурних реформ ще з моменту проголошення незалежності в 1991 році. Це, а також 70 років комуністичного режиму, залишили Україну далеко позаду усіх сусідніх країн у економічному розвитку та залученні прямих іноземних інвестицій.

Факти говорять самі за себе. Україна є найбільш корумпованою країною в Європі. Згідно з Індексом сприйняття корупції Transparency International, вона посідає 96-е місце в Рейтингу ведення бізнесу Світового банку, перебуває на 162-й позиції із 178 згідно з Індексом економічної свободи. ВВП на душу населення цього року впав нижче 3000 доларів на душу населення в номінальному вираженні та наразі є найнижчим з усіх країн в Європі.

Поразки України здійснювалися на тлі успішного оздоровлення глобальної економіки після кризи 2008 – 2009 років. Це відбувалося в той період, коли інші країни з перехідною економікою у Східній Європі використали останні два десятиліття для руху вперед, модернізації, інвестицій в інфраструктуру, спрощення податкової системи. Вони успіш-

но поборолі корупцію і бюрократію, залучили великі обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Наразі, коли територіальна цілісність України під питанням, найкращою відповіддю на агресію ворога є зростання економіки. Стрімкий економічний розвиток є дієвим рецептом збереження цілісності країни, посилення патріотизму та зміцнення віри людей в успішне майбутнє.

Через свою економічну відсталість та завдяки значному людському потенціалу, великому споживчому ринку, забезпеченості природними ресурсами та іншим перевагам, Україна має унікальну можливість для різкого прориву. Ми можемо уникнути деяких помилок наших сусідів і опанувати найновіші, продуктивні технології, упровадити найпростіше, найбільш сприятливе для бізнесу законодавство та застосувати найкращі з наявних бізнес-практик. Це все може стати реальністю, але половинчасті дії та нерішучі зусилля, наразі, вже не спрацюють. Україна повинна раз і назавжди підвищити планку і прагнути більшого. Ми не повинні задовольнятися лише посереднім результатом і повільним прогресом.

Цього разу Україна повинна виступити на повну силу та рішуче, разом з об'єднаним фронтом Європейської коаліції у парламенті, що має конституційну більшість і впроваджує план виконання реформ.

Час спливає. Суспільство все ще сподівається, що реформи близькі та реальні, але терпіння має межу. Наближаються місцеві вибори, і слід очікувати нової і дуже сильної хвилі антиреформаторського популізму та соціальної демагогії протягом наступних тижнів і місяців.

Україна перебуває на перехресті складного економічного вибору – залишатися на стороні фаворитизму «друзів», цілеспрямованого протекціонізму, що прикривається гарними словами патріотизму, нескінченного збагачення для «обраних», неефективної та недієвої держави, або рухатися вперед і будувати сучасну державу, засновану, насамперед, на принципах верховенства права, чесної конкуренції, меншої ролі держави в економіці, захисту майнових прав і абсолютної нетерпимості до корупції.

Наша країна повинна зробити очевидний вибір. Іти десь посередині – це шлях в нікуди, ми вже були там раніше. Ми проходили цей шлях безліч разів протягом останніх 25 років.

Революція гідності та російська агресія назавжди змінили країну. Нарешті був обраний політичний шлях до Європи. Наразі ми маємо досягти згоди щодо економічного шляху, який принесе процвітання та економічне зростання, і триматися його. Будь-яке відхилення від цих принципів заважатиме нам на шляху відновлення країни.

Це саме те, що ставить за мету «Шлях до процвітання».

Стратегія пропонує нетривалий суспільний дискурс і найкоротший шлях до кращого майбутнього, покладаючись на численні історії успіху наших сусідів.

Ми пропонуємо всім піти цим перевіреним шляхом та змінити країну назавжди!

*З повагою
Міністр та команда Стратегії*

Головна мета економічної політики української держави полягає в **покращенні якості життя українських громадян**. З економічної точки зору, найважливішою передумовою досягнення цієї мети є **високе та стійке економічне зростання**. Головною цінністю успішної економічної стратегії і найкращим шляхом досягнення стійкого економічного зростання є **підтримка економічної свободи**. Економічна свобода складається з трьох базових компонентів: розширення прав і можливостей індивідів та компанії здійснювати вибір, відкритої конкуренції та відсутності дискримінації.

Неодноразово було доведено, що **країни, які дають своїм громадянам більше свободи, досягають вищого рівня доходів і кращих стандартів життя**. Країни з помірним рівнем економічної свободи, такі як Польща, Латвія, або Словаччина, у середньому мають удвічі вищий ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності), аніж країни (до яких зараз належить Україна), де економічна свобода обмежується. Люди в економічно вільному суспільстві живуть довше і є здоровішими. Нації з високим ступенем економічної свободи процвітають, тому що економічна свобода підтримує ефективний розподіл ресурсів, створення цінностей та адаптацію інновацій.

Підтримуючи економічну свободу, Уряд України буде керуватися у своїй політиці та рішеннях **п'ятьма непорушними принципами**:

1. Верховенство права
2. Захист права власності
3. Повна нетерпимість корупції
4. Вільна і чесна конкуренція
5. Нечисельний, але ефективний державний апарат

Основна причина негативних економічних показників України та повільного переходу до ринкової економіки впродовж останніх 25 років полягала в економічній політиці, яка порушувала принципи конкурентної та процвітаючої економіки. Українська економіка потребує здійснення глибоких та швидких трансформацій перетворень, спрямованих на ліквідацію наявних перешкод: надмірної залежності від ресурсів, величезної енергетичної неефективності, непродуктивного використання ресурсів та відсутності рівності в правах. Глибокі структурні реформи, що ґрунтуються на фундаментальних принципах економічної свободи, матимуть на меті перетворення України на **конкурентну**,

відкриту, сприятливу для бізнесу економіку, що базується на знаннях та здатна створювати робочі місця і генерувати багатство.

Макроекономічна стабільність є вкрай важливою для успішного прогресу реформ. Без стабільних та стійких державних фінансів, без прогнозованої валюти, низької інфляції та здорового банківського сектору економіка не може розвиватися, а будь-який потенціал реформ буде знівельовано. Поряд із забезпеченням макроекономічної стабільності українська влада надаватиме перевагу **структурним реформам**, які допоможуть зробити вагомі кроки в напрямку **економічної свободи**, починаючи з тих, які змінюють правила взаємодії між державою та суб'єктами економічних відносин, а саме:

1. реформи судової системи і правоохоронних органів
2. реформи державного управління
3. реформи податкової системи
4. приватизації
5. лібералізації і дерегуляції

Український уряд пришвидшить реформи в цих сферах, виходячи з запропонованого **плану дій**, і буде прагнути, щоб реформи і всі заходи економічної політики були повністю узгоджені з фундаментальними принципами економічної стратегії. Визнаючи, що економічні показники України будуть залежати від багатьох параметрів, уряд рішуче налаштований на те, щоб виконати такі завдання:

- підняти рейтинг України в Індексі сприйняття корупції принаймні на 50 пунктів (з 142 у 2014 році)
- створити найбільш привабливий податковий режим у Центральній та Східній Європі (ЦСЕ)
- створити найкраще регуляторне середовище серед країн Центральної та Східної Європи
- подвоїти ВВП на душу населення через 15 років
- забезпечити 8 млрд доларів прямих іноземних інвестицій щорічно протягом наступних 5 - 10 років

Розділ 1. Основні цілі і засадничі принципи

Основна мета української держави полягає в **поліпшенні якості життя своїх громадян**. Це означає наближення реального доходу на душу населення до середнього рівня країн ЄС, зниження рівня бідності, високоякісне медичне обслуговування, освіта і рівні можливості для всіх.

З економічної точки зору, найбільш важливою передумовою досягнення цієї мети є **високе і стабільне економічне зростання**. Довгостроковий потенціал економічного зростання України коливається в межах 4.0-5.0% на рік, проте, важливо забезпечити не лише швидкий, але і стабільний ріст. Стійкий розвиток означає певний рівень зростання за умови відсутності дисбалансів та загроз в інших економічних сферах. Крім того, не повинно бути протиріч між економічним ростом та навколишнім природним середовищем та людським розвитком. З досвіду багатьох країн зрозуміло, що високе економічне зростання створює сприятливі умови для поліпшення стану навколишнього природного середовища, кращих соціальних послуг, медицини, освіти тощо. Стійкий економічний розвиток спирається на постійне покращення продуктивності, більш ефективне використання ресурсів та інновації. Сенс не в тому, щоб працювати більше, а в тому, щоб працювати більш продуктивно, створювати більше вартості за годину праці.

Головною цінністю успішної економічної стратегії та найкращим способом досягнення стійкого економічного зростання є підтримка **економічної свободи**. Неодноразово було доведено, що країни, які дають змогу своїм громадянам більше економічної свободи, досягають вищого рівня доходів і кращих стандартів життя. Люди в економічно вільному суспільстві живуть довше і є здоровішими. Нації з високим ступенем економічної свободи процвітають, тому що економічна свобода підтримує ефективний розподіл ресурсів, створення цінностей та адаптацію інновацій.

Існує зовсім небагато країн, які були бідними, але стали багатими протягом кількох десятиліть, і ще менше країн, які були багатими, але стали бідними протягом останніх десятиліть. До першої групи належать Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Ірландія. До другої групи належать Аргентина і Чехословаччина протягом 40 років комунізму. Найголовнішою причиною того, чому ці країни змінили свій статус, був рівень економічної (і політичної) свободи. У той час як країни в першій групі значно збільшили свою економічну свободу, країни другої групи зробили прямо

протилежне. Комуністичний режим базувався на відсутності політичної та економічної свободи, і це було основною причиною того, чому цей режим зрештою потерпів крах. Посткомуністичний перехідний період також доводить важливість економічної свободи. Країни, які забезпечили далекоглядні та глибокі економічні реформи, що базуються на економічній свободі, досягли значно кращих результатів у досягненні західноєвропейського рівня життя. Найуспішнішими є країни, що пройшли шлях глибоких реформ (Балтійські країни, Польща і Словаччина) із вищим рівнем економічної свободи, менш успішними є менш економічно вільні країни, такі як Словенія або Угорщина (див. Додаток 4)

Економічна свобода складається з трьох базових компонентів: **розширення прав і можливостей індивідів та компаній вибирати, відкритої конкуренції та відсутності дискримінації**. В економічно вільному суспільстві кожна особа або компанія має хороші шанси на успіх, а успіх або невдача залежить, насамперед, від досягнень та зусиль. В економічно вільному суспільстві розподіл ресурсів базується на відкритій конкуренції, тоді як уряд підтримує рівні можливості для всіх. Відносини між індивідами та урядом є ключовими для концепції економічної свободи. Роль держави у розвитку економічної свободи є подвійною. З одного боку, держава має мінімізувати примус та обмеження. Контроль з боку держави втручається в автономію індивіда і обмежує його економічну свободу. З іншого боку, держава має забезпечити належний захист своїх громадян від природних лих, зовнішньої агресії або грабіжницької поведінки однієї групи населення проти інших.

Підтримуючи економічну свободу, Уряд України буде керуватися у своїй політиці та рішеннях **п'ятьма непорушними принципами**:

1. Верховенством права
2. Захистом прав власності
3. Повною нетерпимістю до корупції
4. Вільною і чесною конкуренцією
5. Нечисельним, але ефективним державним апаратом

Верховенство права означає, що всі громадяни країни, зокрема законодавці, урядовці і Президент, підпадають під дію закону, а не під самоуправні

рішення державних службовців. У вузькому розумінні, верховенство права визначається як належне дотримання наявних законів та правил. У ширшому визначенні верховенство права – багаторівнева концепція, яка охоплює безпеку особи та майнові права, стримування і протидію уряду, а також контроль корупції. Однак всі виміри концепції верховенства права пов'язані з принципом правосуддя. **Справедлива та незалежна судова система і прокуратура**, вільні від впливу виконавчої влади, є ключовою передумовою встановлення верховенства права.

Право власності є винятковим правом індивіда або компанії визначати, як використовувати свої ресурси. Воно включає право передавати, продавати або здавати в оренду будь-яку частину власності (реальної або інтелектуальної) і отримувати прибуток. Майнові права мають бути чітко визначені і добре захищені. Це дає суб'єктам ринкових відносин впевненість і мотивує їх розпочинати підприємницьку діяльність, заощаджувати доходи та інвестувати, при впевненості, що їхні доходи, заощадження та власність забезпечені від нечесної експропріації або крадіжки. Адекватний захист майнових прав підтримує радше мирну та чесну конкуренцію за краще використання власності, аніж насильницьке конкурування за привласнення великої частини майна. Ключовим аспектом захисту майнових прав є **забезпечення виконання угод**, яке, знову ж таки, залежить від незалежної, прозорої та ефективної судової системи.

Корупція є зловживанням державної влади задля приватного здобутку або збагачення. Корупція може мати багато форм, зокрема хабарництво, непотизм, призначення на роботу через знайомство, привласнення, підкуп, і може поширюватися в усіх сферах економіки, перетворюючись на всебічний феномен. Вона руйнує стимули і процеси ухвалення рішень, призводить до надто великих витрат приватного бізнесу та підвищує нерівність у доходах. Це, своєю чергою, негативно впливає на приватне підприємництво, зменшує інвестиції, зрештою перешкоджає довготривалому стійкому зростанню. Переважання корупції значною мірою корелює із ступенем втручання уряду в економічну діяльність, коли надмірне регулювання з боку держави забезпечує можливості для хабарництва або підкупу. У той же час прозорість і відкритість є вирішальними у боротьбі з корупцією.

Вільна і чесна конкуренція дає змогу використовувати ресурси для виробництва товарів та послуг. Вона мотивує компанії робити свій виробничий процес більш ефективним, підвищувати його якість і адаптувати кращі технології та інновації. Таким чином, конку-

ренція стимулює покращення продуктивності, сприяючи стійкому економічному розвитку та зменшуючи бідність. Конкурентні ринки характеризуються **полем з рівними умовами гри для всіх учасників**, низьким порогом входу і виходу, та ефективним антимонопольним законодавством, що впроваджується завдяки впливовому та незалежному антимонопольному органу і спрямовується на запобігання зайняттю великим бізнесом значної частки на ринку. Це також означає прозорі та відкриті державні закупівлі та видачу ліцензій, недискримінаційні умови на ринку праці тощо. На відміну від цього, надмірне регулювання, адміністративний контроль, а саме контроль цін, домінування компаній державної власності обмежує конкуренцію.

Розмір державного апарату визначається кількома параметрами, зокрема податкове навантаження, частку державних витрат і частку державної власності в реальних активах (земля, підприємства). Державний апарат повинен бути нечисельним, але сильним у сферах, де його участь є обов'язковою. **Базові функції держави полягають у створенні та посиленні правил гри, забезпеченні суспільних благ, захисті вільної та чесної конкуренції і забезпеченні системи соціального захисту.** Правила гри мають бути сфокусовані на верховенстві права, захисті майнових прав, мінімізації негативних зовнішніх чинників та моральних ризиків. Суспільними благами є лише ті, які не можуть бути забезпечені приватними суб'єктами по своїй суті (такі як організація поліції, загальної оборони або вуличного освітлення). Втручання держави у постачання інших товарів та послуг витісняє діяльність приватного сектора і призводить до неправильного розподілу ресурсів, які можуть бути доступними для приватних інвестицій та споживання. Вільна та чесна конкуренція охоплює сильне антимонопольне регулювання, а також інші компоненти, описані вище. Система соціального захисту є важливою для підтримки соціальної згуртованості. Вона має ґрунтуватися на достатній допомозі тим, хто через об'єктивні причини не може про себе подбати. З іншого боку, найкраща соціальна політика – це економіка, яка зростає і дає можливість всім, хто придатний до праці, бути економічно активним. Нечисельний державний апарат потребує обмежену кількість фінансових ресурсів і не перевантажує приватний сектор надмірним оподаткуванням. Державне право власності на реальні активи – мінімізоване до вибраних природних монополій та активів, надважливих для безпеки країни. Ефективна держава характеризується низьким ступенем бюрократії, високою якістю забезпечення суспільними благами та професійним управлінським апаратом.

Розділ 2. Чому суворе дотримання засадничих принципів сприяє процвітанню

Протягом більш ніж двох останніх десятиліть українські економічні показники залишалися низькими. Економічне зростання було непостійним, з періодами швидкого росту, які змінювалися стрімким скороченням економіки, що супроводжувалося валютною кризою та зuboжінням населення. Економіка зростала в середньому на 6,8 % з 2000 по 2008 рік, але знизилась на 14,8% у 2008 році, що стало одним із найглибших спадів у регіоні (останні економічні показники надані у Додатку 2). Попри багатство природних ресурсів¹, рівень освіти населення та переваги вигідного географічного розташування з виходом до моря, країна так і не реалізувала свій економічний потенціал. Україна розпочала перехідний процес у 1992 році з ВВП на душу населення (з урахуванням паритету купівельної спроможності) близько 6000 доларів, майже таким же рівнем, як і Польща. За цим показником країна дійшла до перехідного рівня лише у 2004 році, досягши піку 2013 року – трохи більше 9,000 доларів. У той самий період часу ВВП на душу населення в Польщі зріс утричі до 24,000 доларів і став у 2,5 раза більшим за український. Отже, Польща та інші країни Центральної та Східної Європи наблизилися до старих членів Європейського Союзу за рівнем доходу на душу населення, тоді як Україна перебувала на роздоріжжі і досі відстає за цим показником від багатьох регіональних партнерів. ВВП на душу України населення відстає від найближчих європейських сусідів, навіть якщо її економічні показники враховуватимуть велику тіньову економіку, яка оцінюється в близько 50 % офіційного ВВП.

Головною **причиною низьких економічних показників України** і невеликих успіхів у переході до ринкової економіки протягом останніх 25 років була **економічна політика, яка порушувала всі вище зазначені принципи конкурентної і процвітаючої економіки**. Було кілька спроб почати структурні реформи в країні (в середині та наприкінці 1990-х і в 2004 - 2005 роках), але всі вони були перервані, здебільшого через те, що влада обирала поступовий підхід до реформ і наштовхувалася на сильний опір вже вкорінених інтересів.

Зокрема, економікою непрофесійно керували протягом 2010 -2013 років під час президенства Віктора Януковича. Непослідовна монетарна і фінансова політика в поєднанні з поширенням корупції та крадіжок

на всіх рівнях призвела до майже подвійного спаду міжнародних резервів Нацбанку через штучно підтримувану стабільність валютного курсу. Резерви Національного Банку України знизилися на \$20 млрд. наприкінці 2014 року з пікових \$38 млрд. у середині 2011 року (найнижчий рекорд за сім років), і вперше за десятиліття впали нижче безпечного порогу 3-х місячного імпорту. Українська експортно-орієнтована економіка не зростала у 2012 і 2013 роках попри сприятливу зовнішню кон'юнктуру. Дефіцит поточного рахунку досягнув 9% ВВП, що є найгіршим показником за останні 20 років. Попри зростання потреби у зовнішньому фінансуванні, МВФ відмовився фінансувати країну в середині 2012 року, оскільки влада неохоче йшла на реалізацію реформ.

Таким чином, Україні не вдалося встановити верховенство права і збудувати сильні інституції; вона залишилася враженою корупцією і кумівством, що поширювалася дедалі більше. Україна посіла 162 місце за Індексом економічної свободи з 178 країн, здебільшого через відсутність належного захисту прав власності, значний рівень корупції, високі державні видатки та обмеження для інвестицій. Україна посіла 142 місце у Рейтингу сприйняття корупції 2014 року (Transparency International) поруч з Угандою та Бангладешем, оцінка України за Індексом сприйняття корупції ніколи не перевищувала 2,8 з 10.

Незавершені структурні реформи і слабкі інституції спричинили занепад конкурентоспроможності української економіки. Хоча кілька економічних секторів – сільське господарство, машинобудування, виробництво сталі та добування залізної руди – розвивалися і зростали протягом останнього десятиліття, це відбувалося здебільшого завдяки тому, що великий бізнес капіталізував виробничі потужності, успадковані з радянських часів і/або багаті природні ресурси. У той же час відсутність верховенства права, слабкий захист майнових прав, хибна політика конкуренції, жорстке державне регулювання та втручання стали на перешкоді розвитку малих і середніх підприємств, перешкодили припливу прямих іноземних інвестицій та адаптації нових технологій. У результаті продукти з низькою доданою вартістю, такі як сировина, що видобувається та вирощується, домінували в українському експорті, роблячи економіку сильно залежною

¹ Україна займає перше місце в світі за резервами залізної руди (20% від світових запасів) і третє – за вмістом заліза. Країна пишається сьомими за величиною у світі доведеними покладами вугілля (4% світових запасів), багата на чорнозем, котрий є один із найбільш родючих ґрунтів у світі. З 41 млн га сільськогосподарської землі (або 71% всієї площі країни, за вирахуванням

Криму), на Україну припадає більше 25% площі чорноземів у світі. Згідно з Управлінням енергетичної інформації США, Україна є четвертою за обсягом технологічно відтворюваних ресурсів сланцевого газу в Європі (1,2 трлн. кубометрів), після Норвегії, Франції та Польщі

від глобальних ринків сировини. На додачу до цього, політика уряду з субсидювання цін на природний газ сприяла значній енергоємності. Україна була однією з 10 найбільш неефективних економік світу в 2011 році, згідно з останніми даними Світового банку.

Україна буде не в змозі забезпечити стійке зростання без значної реструктуризації своєї економіки.

Глобальні ринки підтримували українську економіку протягом короткого періоду (бум на ринках сировини до кризи 2008 року). Однак переважні тенденції глобальної економіки (детально описані в Додатку 2) свідчать про те, що сучасна структура української економіки не дасть змогу країні процвітати. Світовий попит на їжу буде продовжувати рости разом зі зростанням світового населення, приносячи прибутки сільськогосподарським виробникам. Те саме буде відбуватися з попитом на енергоресурси, особливо на природний газ, що значно ускладнюватиме швидкий розвиток і подальше зростання енергоємних економік. Глобальні ринки сировини очікувано залишаться волатильними, підриваючи економічну стабільність країн, чия економіка ґрунтується на сировинних ринках, таких як українська.

Щоб зменшити чутливість до зовнішніх негативних чинників, Україна повинна перенаправляти виробництво в бік товарів та послуг з високим ступенем доданої вартості, розвивати малий та середній бізнес, підтримувати впровадження технологій. Швидкого, виробничо-орієнтованого економічного зростання неможливо досягти без технологічного прогресу. Темп технологічних змін та інновацій швидко зростає, змушуючи світ обертатися швидше, і вимагаючи більшої гнучкості. Щоб модернізувати наявне виробництво і розвинути товари та послуги із високою доданою вартістю, слід залучити значний обсяг іноземних інвестицій. Окрім фінансування, прямі іноземні інвестиції приносять з собою технології та інновації. Для їх залучення Україні необхідно запропонувати більш кваліфіковану та дешеву робочу силу; функціонуючу ринкову економіку під верховенством права, захист майнових прав, стабільний бізнес-клімат. Таких цілей може бути досягнуто лише якщо реформи, що ґрунтуються на посиленні економічної свободи, будуть проводитися швидко і в повній мірі.

Українська економіка потребує здійснення глибоких та швидких трансформацій, спрямованих на ліквідацію наявних перешкод, зокрема надмірної залежності від сировинних ринків, величезної енергетичної неефективності, непродуктивного використання ресурсів та нерівноправності. Глибокі структурні реформи на основі фундаментальних принципів економічної свободи матимуть на меті трансформацію України у **конкурентну, відкриту, засновану на знанні,**

сприятливу для бізнесу економіку, здатну створювати робочі місця і генерувати багатство. Такі зміни підштовхнуть економічне зростання в секторах, які вже мають конкурентні переваги в порівнянні з іншими, такі як сільське господарство, окремі галузі промисловості, інформаційні технології, транспорт і туризм. При цьому інші сектори економіки будуть активно розвиватися під час запровадження однакових правил гри для всіх суб'єктів господарської діяльності. У іншому випадку разі, українська економіка залишиться вразливою до зовнішніх негативних впливів і продовжить перебиватися від однієї кризи до іншої.

Приклади інших країн з перехідною економікою – Польща, Словаччина або Балтійські країни – показують, що швидкий та всебічний підхід до реформ, який поєднує заходи макроекономічної стабілізації зі сміливими структурними змінами, може принести відносно швидкі позитивні результати. Наприклад, Словаччина після макроекономічної стабілізації та імплементації структурних реформ у 2002-2003 роках у наступні періоди досягла найбільш швидкого економічного зростання в Європі і здійснила справжній стрибок (більше див. у Додатку 4). Подібний досвід – у Балтійських країн після розпаду Радянського Союзу і після глобальної фінансової кризи 2008 – 2009 років.

Після необхідної макроекономічної стабілізації та імплементації структурних реформ задля підтримки економічної свободи українська економіка буде здатною швидко і стабільно зростати, наближаючись до більш успішних регіональних сусідів та підвищуючи добробут своїх громадян. Країни з помірним рівнем економічної свободи, такі як Польща, Латвія або Болгарія, мають в середньому вдвічі більший ВВП на душу населення (за ПКС), аніж країни, де економічна свобода придушується, до яких наразі належить Україна. Стійке зростання 5% на рік поряд з низькою інфляцією, починаючи з 2017 року, подвоїть ВВП України на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) через 15 років, призведе до його зростання до майже 20,000 доларів у 2030 році.

Отже, вкрай важливою є відповідність розробки та впровадження всіх структурних реформ засадничим принципам та економічній політиці з підтримки чесної конкуренції та ліквідації перешкод для інвестицій, сприянню створенню прозорого та ефективного державного апарату. Роль Міністерства економіки і торгівлі полягає не тільки в розвитку економічної свободи в межах його компетенції, а й у забезпеченні відповідності структурних реформ та заходів економічної політики у різних галузях визначеним цілям та принципам, моніторингу державного регулювання, у тому числі на предмет створення значних викривлень на ринку

²http://www.heritage.org/index/pdf/2015/book/index_2015.pdf

Розділ 3. Макроекономічна стабілізація як передумова успішних реформ

Макроекономічна стабілізація відіграє ключову роль в успішній реалізації реформ. Без стабільного та стійкого державного фінансування і без прогнозованої поведінки валюти, низької інфляції і здорового банківського сектора економіка не може розвиватися, а будь-який потенціал реформ буде нівельований.

Це особливо стосується України, оскільки безвідповідальна фінансова і монетарна політика призвела до багатьох випадків різкої девальвації валюти, зростання інфляції та відтоку депозитних вкладів, не говорячи про гіперінфляцію на початку 1990-х років. Слабкий банківський нагляд і захист прав кредиторів поглибили проблему, послаблюючи функцію фінансового посередництва банківської системи. Стабільне економічне та фінансове середовище є найголовнішим завданням української влади на даний момент, оскільки це дасть змогу бізнесу повернутися до нормальної діяльності і відновити заморожені інвестиційні проекти, сприяючи виходу з економічної кризи. За умови, що відповідальна макроекономічна політика, зокрема фінансова політика, буде імplementуватися принаймні два роки поспіль, а необхідні реформи у фінансовому секторі будуть завершені, це призведе до довгострокових позитивних наслідків, у

тому числі для доступності капіталу та інвестицій, буде підтримувати повернення української економіки до потенційних темпів зростання.

Макроекономічна стабілізація вимагає фінансової консолідації, жорсткої монетарної політики, суворого нагляду за банківською системою та значного зовнішнього фінансування з метою покриття дефіциту. Програма МВФ наразі відіграє значну роль у забезпеченні макроекономічної стабілізації в Україні. Умови співпраці з МВФ включають ключові заходи, необхідні для досягнення фінансової стабільності. Успішна програма співпраці з МВФ є ключем до стабілізації економіки і повернення довіри до фінансової системи, якої наразі не вистачає в Україні.

З точки зору короткострокової перспективи макроекономічна стабілізація більш важлива, ніж структурні реформи. Але з точки зору середньо- і довгострокової перспективи, макроекономічна стабілізація не буде стійкою без структурних реформ. Зокрема, українська фінансова система не є стійкою з довгострокової точки зору без структурних реформ податкової та соціальної системи, системи охорони здоров'я та покращення бізнес-клімату

Розділ 4. Найважливіші структурні реформи

Амбіційні реформи необхідні Україні в першу чергу для подолання негативної радянської спадщини, олігархічного домінування та для подолання теперішньої економічної кризи. Без глибоких та всебічних змін у правилах взаємодії між бізнесом і державою економіка залишиться вразливою перед зовнішніми викликами і буде не в змозі створювати ефективні стимули.

Лише забезпечення принципів широкої економічної свободи є основою для стійкого економічного зростання. Хоча реформування і підтримка одного або кількох окремих секторів може стимулювати економічний ріст, однак він, імовірно, буде короткостроковим, оскільки буде спиратися на вибіркові заходи для галузей, роблячи їх більш конкурентоздатними, тоді як інші будуть дискриміновані. Окрім того, вплив таких вибірових заходів буде, імовірно, з часом нейтралізований через слабкі інституції та корупцію.

Українська влада надаватиме перевагу реформам, які допомагатимуть зробити вагомі зрушення вперед в економічній свободі, починаючи з тих, які змінюють

правила взаємодії між державою та суб'єктами господарської діяльності (громадянами, бізнесом тощо), виходячи з принципів, зазначених вище, та уможливаючи якнайширше їх упровадження. Такими реформами є:

1. реформа судової системи
і правоохоронних органів

2. реформа державного управління

3. реформа податкової системи

4. приватизація

5. лібералізація і дерегуляція

Реформування зазначених вище сфер є єдиним ефективним механізмом для подолання сьогодишньої економічної кризи та побудови шляху до сталого економічного зростання. Такі напрями були визначені як найбільш важливі і критичні пріоритети наступних

тижнів та місяців. Ідентифікація та впровадження швидких та рішучих кроків у дерегуляції, приватизації, судовій, податковій реформах та реформі держуправління повинні бути найбільшим пріоритетом для українського уряду, парламенту та Адміністрації Президента. Заходи мають бути швидкими, радикальними і рішучими, інакше вони не зможуть принести очікуваних результатів.

Прискорення реформ у цих сферах є і має відбуватися за умови повного дотримання засадничих принципів економічної свободи.

Реформа судової системи і правоохоронних органів.

Незалежна та ефективна судова система характеризується швидким прийняттям рішень, що ґрунтується на законі та ефективно виконуються, де індивідуальні права, зокрема право на власність, є добре захищеними. Незахищена власність і недостатній захист активів перешкоджають інвестиціям. Досягнення рівня довіри до судів не менше ніж 70 % порівняно з сьогоднішнім рівнем недовіри – 87 % означатиме успішність реформи.

Основними завданнями судової реформи є:

забезпечення прозорості та відкритості судових процесів
призначення суддів на основі конкурсів, підвищення професійних та етичних стандартів їхньої діяльності
визначення чітких підстав та процедур притягнення суддів до відповідальності за корупцію, неможливість уникнення покарання
посилення прав адвокатів
обмеження права прокурора втручатися у господарську діяльність
реальне забезпечення виконання судових рішень, зокрема запровадження інституту приватних судових виконавців

Реформа державного управління. Прозора, відповідальна та ефективна система державного управління є вирішальною для належного функціонування держави, оскільки вона є одним з основних засобів регулювання відносин між державою, громадянським суспільством і приватним сектором. Належне державне управління приводить до зменшення втручання держави в економічну діяльність, підвищує рівень економічної свободи, унеможливорює появу значних ринкових спотворень і посилює конкуренцію. Низький рівень оплати в державному секторі

призводить до корупції і не дає змогу залучити до державної служби висококваліфікованих спеціалістів. У результаті ми маємо справу з численними неефективними працівниками, які реалізують неякісну політику та регулювання.

Щоб змінити ситуацію необхідно:

провести всебічний функціональний аудит з метою зменшення непотрібної кількості дублюючих функцій та органів
стрімко зменшити кількість працівників у державному секторі
підвищити рівень зарплати та підготовки працівників у державному секторі, забезпечити навчання та прозору мотивацію
здійснювати конкурсний відбір на всі посади в державному секторі
запровадити електронне обслуговування і документообіг
інтегрувати державні бази даних

Реформа податкової системи. Податкова реформа повинна бути радикальною, глибокою, достатньо складною та всебічною, щоб змінити поточну ситуацію, коли значна частина бізнесу не сплачує податки, а ті, хто їх сплачують, змушені платити дедалі більше.

Сьогоднішня податкова система це складна, деформована, неефективна, дискримінаційна та несправедлива. Нам потрібна податкова система, яка буде простою, нейтральною, ефективною та справедливою. Для того, щоб зміни були кардинальними, а не лише поверхневими, система повинна змінитися, а не трохи покращитися.

Україна має створити найбільш сприятливий режим оподаткування в Східній Європі, що базується на:

значному зменшенні внесків до фондів соціального захисту та оподаткуванні заробітної плати
очищенні податкової системи, виключаючи неефективні пільги, відрахування, спеціальні ставки і особливі режими оподаткування
спрощенні адміністрування податків
розширенні бази оподаткування і зниженні ставок оподаткування

зменшенні податкового навантаження від прямих податків та в разі необхідності - його компенсації за рахунок часткового збільшення непрямих податків;

реальному та ефективному режимі спеціальних переваг для малого бізнесу, який урахуватиме специфіку цього сектора, але буде містити дієві механізми захисту від зловживань іншої частини бізнесу

Приватизація. Поточні фінансові показники підприємств державної форми власності набагато нижчі від приватних. У 2014 році державні підприємства отримали близько 100 млрд гривень збитків, що вдвічі більше за державні видатки на освіту. Нестача кваліфікованих менеджерів та відсутність стратегії, корупція і низький рівень контролю призводять до втрат конкурентоспроможності та зловживань активами. Широка приватизація сприятиме підвищенню ефективності діяльності підприємств, оскільки приватний власник є більш мотивованим до зменшення витрат і підвищення операційної ефективності. Цей намір є результатом зрозумілої мотивації, відсутності політичного втручання і наявності довгострокового бачення (уряд як правило мислить лише в рамках виборчих строків). Конкурентна і прозора приватизація є одним з найбільш ефективних методів зменшення корупції та реструктуризації економіки. У випадку великих і прибуткових державних підприємств це також може бути методом залучення значного обсягу прямих іноземних інвестицій.

До успішної приватизації належить:

скорочення списку підприємств державної форми власності, що не підлягають приватизації (залишитися повинні лише підприємства, що забезпечують виконання державних функцій та безпеку)

залучення професійних консультантів до продажу найбільших підприємств

прозорі та конкурентні умови приватизації з основним індикатором – ціною

Дерегуляція бізнесу. Перегляд державного регулювання з метою мінімізації, спрощення та зменшення витрат сприятиме підвищенню рівня конкурентоздатності. Менше дозволів, ліцензій та державного контролю вимагає меншої кількості держслужбовців і заощаджує бюджетні витрати. Чим менше держава втручається в ринок, тим меншим є рівень корупції завдяки меншій потребі долати жорсткі регуляторні перешкоди. Дерегуляція цін є вагомим частиним процесу дерегуляції. **Через 20-річне регулювання цін**

в енергетиці держава створила олігархів і монополії в ключових галузях. Регульовані ціни є джерелом корупції, неефективності, викривлень та відсталості в економіці і суспільстві. У кожній галузі, де є конкуренція, ціни повинні бути лібералізовані.

Дерегуляція бізнесу спрямована на:

зменшення кількості непотрібних дозволів і ліцензій

всебічну дерегуляцію цін, зокрема цін на енергоносії

імплементацию процедур державного контролю, орієнтованого на ризики

демонополізацію і створення жорстких антимонопольних правил

широке визнання європейських сертифікатів відповідності

скасування нетарифних перешкод для торгівлі

План дій

Темпи проведення реформ необхідно пришвидшити.

Беручи до уваги, що багато заходів потребують часу для підготовки та обговорення, уряд готовий швидко рухатися вперед кількома радикальними кроками, спрямованими на пришвидшення реформ у сферах, які є ключовими для бізнесу та громадян у цілому, викорінюючи корупцію та поліпшуючи бізнес-клімат. Досягнення швидких позитивних змін дасть змогу запевнити як вітчизняних, так і іноземних інвесторів у невідкладності реформ. Такими кроками повинні стати:

1. Реалізація регуляторної гільйотини

2. Скорочення кількості державних службовців та державних органів, значне підвищення рівня оплати праці в державному секторі та проведення конкурсного відбору на державну службу

3. Упровадження пілотних проектів з аутсорсингу митних послуг міжнародним компаніям
4. Комплексна податкова реформа, у тому числі скорочення оподаткування заробітної плати

5. Створення з міжнародного арбітражу для розгляду крупних інвестиційних спорів із залученням професійних українських та світових арбітрів та забезпечення швидкого та прозорого виконання його рішень

6. Забезпечення проведення прозорості та швидкої приватизації державних підприємств із залученням міжнародних радників для продажу найбільших компаній

7. Зміна регламенту роботи Уряду та Верховної Ради України для оперативного ухвалення нормативних актів, пов'язаних із упровадженням реформ

Додаток 1. Прогрес у реформуванні економіки

У кінці 2014 року основним завданням коаліційного Уряду стала макроекономічна стабілізація, що є базою для проведення основних реформ. Основними заходами макроекономічної стабілізації стали підписання меморандуму з МВФ, створення Ради фінансової стабільності та Комітету з монетарної політики Національного банку, запровадження тимчасових обмежень на валютному ринку, посилення незалежності Національного банку і зменшення дефіциту НАК «Нафтогаз України» через часткове запровадження ринкових цін на газ для населення та створення механізму підтримки через надання субсидій.

Згідно з опитуванням Американської торгової палати, Європейської бізнес асоціації та вітчизняних асоціацій, основними нефіскальними бар'єрами для розвитку бізнесу в Україні є:

корупція

недосконала
судова система

бюрократія

зарегульованість

застаріле валютне регулювання

недосконалі інструменти захисту прав власності

Водночас бізнес не наполягає на преференційному оподаткуванні, державній підтримці окремих компаній, індустріальних парках та вільних економічних зонах, кредитах під державні гарантії, навпаки - для нього важливим з боку держави є забезпечення простої і передбачуваної податкової системи, її мінімальне втручання, захист прав власності та законних інтересів. Ці потреби відповідають визначеним ключовим напрямкам реформ, які є основою для забезпечення значного економічного зростання та інвестицій в економіку України.

З кожного із цих напрямів держава забезпечила реалізацію значних кроків.

Реформа судової системи та верховенства права стартувала з прийняттям Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». Прозорий та відкритий судовий процес, відповідно до Закону, з вільною фото- та відеофіксацією, змусить суддів та прокурорів чітко дотримуватись законів та забезпечить громадський контроль за судовим процесом. У

суспільстві, де корупція проїла судову та правоохоронну систему, громадський контроль служить захистом законних прав та інтересів громадян і бізнесу. Якість судової системи в значній мірі залежить від рівня кваліфікації суддів. Зокрема, Законом передбачено прозорі конкурсні умови призначення суддів, а також програму зростання їх кваліфікації, що має на меті підвищити якісний рівень судових рішень. Не менш важливим є визначення чіткої процедури та підстав для притягнення суддів до відповідальності за порушення законів, в тому числі за корупцію.

Крім того, Міністерством юстиції України запроваджено пілотний проект з моніторингу виконання рішень суду.

Реформа державного апарату розпочалася зі скорочення кількості центральних органів виконавчої влади з 77 до 63, маючи на меті не лише скоротити чисельність державних службовців, а й зменшити державне втручання у бізнес.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України скоротило на 30% чисельність свого штату, ставши прикладом іншим державним органам для подальших змін. Молоді люди зі знанням іноземних мов та хорошою освітою замінили старі бюрократичні кадри, привнесли ентузіазм і професійність у повсякденну роботу.

Державна служба сьогодні спрямована на пошук і залучення найкращих спеціалістів з якісною освітою і професійним досвідом. Відкриті конкурси на державні посади усувають «кумівство» та політичний вплив на призначення. Середній вік членів Уряду сьогодні становить 45 років і більшість з них вільно володіють англійською мовою.

Уряд розробив і впроваджує прозорий та ефективний механізм для скорочення державних видатків на закупівлі через запровадження електронних закупівель (на першому етапі - для допорогових значень). Разом з тим при повномасштабному впровадженні електронних закупівель очікується економія державних коштів у понад 10%.

Уряд розпочав **податкову реформу**, скоротивши удвічі кількість податків і зборів (з 22-х до 11), а також значною мірою гармонізуючи податковий та бухгалтерський облік. Також держава заборонила до 01 січня 2017 року податкові перевірки для малого та середнього бізнесу, що зменшить тиск на нього, сприятиме його зростанню та створенню нових робочих місць. Важливим кроком реформування податкової системи стало запровадження з 01 липня 2015 року електронного адміністрування ПДВ, що унеможливує зловживання у цій сфері та ухилення від сплати ПДВ,

Для приватизації та ефективного управління державними підприємствами Уряд запропонував конкурсні процедури відбору керівників найбільших підприємств України з метою призначення кваліфікованих управлінців у прозорий спосіб та уникнення конфлікту інтересів. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України запровадило публікацію результатів діяльності державних підприємств і підготувало огляд 100 найбільших державних компаній з метою інформування потенційних інвесторів про актуальні результати їх діяльності та боротьби з корупцією. Крім того, Уряд запровадив прозору процедуру підготовки, погодження та контролю фінансових планів державних підприємств.

З метою значного (більш ніж на 30%) скорочення числа державних компаній, які не підлягають приватизації, Уряд розробив і подав на розгляд Верховної Ради проект закону про скорочення числа підприємств, що не підлягають приватизації (з 1400 до 913). Очікується, що у державній власності залишаться лише підприємства, що мають важливе значення для національної безпеки. При цьому для запуску процесу приватизації у 2015 році Уряд схвалив перелік з 345 державних компаній, що підлягають приватизації у 2015 році, а також схвалив перелік державних підприємств, що мають стратегічне значення для держави.

Для зростання ефективності **державного регулювання** економіки Уряд скоротив кількість документів дозвільного характеру на 40% та кількість ліцензій (з 56 до 30). – Крім того, відмінено обов'язкову сертифікацію 12-ти товарних груп.

До повного реформування контролюючих органів, їх функцій та повноважень, Уряд схвалив та направив до Верховної Ради проект Закону про продовження мораторію на здійснення перевірок до 01 січня 2017 року, поширивши його практично на всі контролюючі органи. Також для захисту інвесторів була створена посада бізнес-омбудсмена, який матиме на меті відстоювання інтересів бізнесу в діалозі з державними органами.

Процедуру реєстрації підприємств було скорочено до 2-х днів, запроваджено онлайн-сервіс з реєстрації та можливість електронного ліцензування, що покращить якість наданих послуг і зменшить зловживання у зазначених сферах. Строки отримання технічних умов для будівництва скорочено з 30 днів до 10.

Для демонополізації та посилення прозорості енергетичного ринку зроблено помітний крок у напрямку поступової лібералізації цін на енергоносії. Протягом наступних двох років буде запроваджено конкуренцію на енергетичних ринках, а енергоефективність стане одним з найвагоміших пріоритетів.

Додаток 2. Поточні економічні тенденції.

Перший квартал 2015 року був 10-м кварталом тривалого економічного спаду в Україні (за винятком IV кварталу 2013 року, коли зростання було підтримане високим врожаєм). Після фінансової кризи 2008 року українська економіка була не в змозі отримати поштовх для подальшого розвитку, а через політичну та воєнну кризи 2014 року почався процес швидкого падіння. Скорочення реально-го ВВП було найбільшим у I кварталі 2015 року – 17,6% у річному вимірі. Реальний розмір української економіки на сьогоднішній день повернувся до початку 2000-х.

Нестача інвестицій стала головним чинником економічного спаду. Частка валового приросту капіталу у ВВП у 2010-13 роках становила 17-18% (тільки у 2012 році вона була 19%), а у 2014 році вона впала до 14%. У Польщі цей показник складав 19-20 % в аналогічний період. Недостатнє інвестування, у тому числі нестача іноземних інвестицій, призвели до падіння обсягів експорту: до кінця 2013 року обсяги експорту були на 28% нижчими в порівнянні з 2005 роком, тоді як обсяги імпорту були на 20% вищими. Як наслідок, у 2013-2014 роках частка споживання ВВП сягнула 90%.

Паралельно накопичувалися фінансові дисбаланси. Ситуація у фінансовій сфері значно погіршилася з 2009 року внаслідок фінансової кризи і залишалася нестійкою впродовж останніх 5 років. Субсидії в енергетиці у вигляді фінансування «Нафтогазу» складали значну частину загального дефіциту бюджету, а в 2014 році дефіцит «Нафтогазу» перевищив загальний державний дефіцит, досягнувши 5,7% ВВП. Наявність різних цін на природний газ була головним джерелом корупції протягом останніх років, так само як і енергетичної неефективності і зростання залежності від Росії. Гроші, отримані за цими схемами, були використані для фінансування політичних партій та субсидювання мас-медіа.

Державні витрати в Україні загалом є високими і перекошеними в бік державного споживання, соціальних виплат і субсидій, які витісняють державні інвестиції. За даними Світового банку, Україна оподатковує та витрачає більше, ніж країни з аналогічним рівнем доходу в регіоні. При 48,5% ВВП у 2013 році загальні державні витрати були на 7% вищими, ніж у середньому по регіону і більше, ніж на 9 процентних пунктів вищими порівняно з країнами, що мали аналогічний дохід на душу населення. Соціальні витрати абсорбують велику частину доступних ресурсів і ця тенденція постійно зростає. Витрати на соціальні пільги, насамперед, пенсії, зросли від доволі високого рівня у 19,6% ВВП у 2007 році до 23,4% ВВП у 2013 році. Така політика відпо-

відала патерналістським очікуванням у суспільстві, але була шкідливою для бізнесу та інвестицій.

Зовнішні дисбаланси також зростали. Негативне сальдо за поточним рахунком досягло 9,2% ВВП у 2013 році здебільшого через штучне підтримання курсу гривні та реальне подорожчання гривні з 2009 року. Діловий клімат погіршився, і, починаючи з 2011 року прямі іноземні інвестиції були нижчими, ніж негативне сальдо поточного рахунку: вони впали до 1,8% ВВП у 2013 році і до 0,2% ВВП у 2014 році. В результаті цього дисбалансу міжнародні резерви скоротилися на 41% у 2011-13 роках, і потім додатково на 63% у 2014 році до мізерних 1,5 місяців імпорту товарів та послуг.

Коригування зовнішніх дисбалансів під впливом ринку відбулося у вигляді коригування більш, ніж на 60% втрати вартості гривні до долару США станом на сьогодні в порівнянні з кінцем 2013 року. Стрибок валютного курсу на початку лютого 2015 року негативно вплинув на підприємницьку діяльність і підштовхнув інфляцію, яка раніше стримувалася завдяки низькому внутрішньому попиту. У квітні індекс споживчих цін прискорив темпи зростання до рекордного показника – 60,9% у річному вимірі.

Реальні доходи домогосподарств скорочувалися, а бідність зростала дуже швидко, тоді як пенсії та зарплати в державному секторі залишалися незмінними. Згідно з опитуваннями «GfK Україна», частка тих, хто не має достатньо грошей для їжі подвоїлася у 1-му кварталі 2015 року в порівнянні з I кварталом 2014 року і досягла 20% населення. Одночасне проведення фінансової консолідації, зменшення субсидій в галузі енергетики та непередбачувано великий інфляційний тиск несуть значні соціальні та політичні ризики для Уряду. Вони також гальмують внутрішній попит, таким чином стримуючи економічне зростання.

Нерівність швидко зростає. Очікується, що вплив значного знецінення гривні на фінансовий стан домогосподарств загалом буде позитивним, згідно з оцінками МВФ, оскільки домогосподарства мають великі залишки на рахунках в іноземній валюті (активи перевищують пасиви більше, ніж удвічі), цей вплив більше стосується багатших груп, які мають заощадження, тоді як пом'якшення впливу серед найбідніших буде мінімальним.

Після першої хвилі зменшення боргового навантаження, яка розпочалася у 2008 році, друга хвиля почалася у 2014 році через панічне вилучення банківських вкладів і відплив капіталу. Річне зменшення залишків кредитів у березні 2015 року досягло

10,9% для гривневих позик і 26% для позик в іноземній валюті. Це додалося до інших факторів, які послаблюють економічну діяльність.

Негативні фінансові явища посилюють прояви глибоких недоліків ділового та інвестиційного клімату, які перешкоджали приватній ініціативі та економічному розвитку України протягом багатьох років. Деякі з них належать до економічної політики і можуть знаходитися під безпосереднім впливом Мінекономрозвитку – наприклад, бюрократична тяганина і навіть її посилення. Деякі потребують ширших реформ, наприклад, боротьба з корупцією у судовій владі, яка унеможливує виконання договорів і законів. Деякі є результатом неправильних політичних дій, наприклад, неретформована система державного управління, яка схильється до корупції, та цілеспрямоване погіршення бізнес-клімату. Деякі вимагають значних капіталовкладень, що є неможливим до прогресивних зрушень у розв’язанні фундаментальних проблем, наприклад, поганої інфраструктури, яка зменшує продуктивність і стримує приватні інвестиції.

Ці вади обмежують здатність української економіки використати потенціал цінових переваг на закордонних ринках, який з’явився після глибокої девальвації гривні. Попри це, експорт продовжує знижува-

тися у річному обрахунку, відображаючи обмеження у торгівлі з Росією та зриви у виробництві на Сході, пов’язані з війною воєнними діями, а також нестачу капіталу для інвестицій задля використання нових можливостей.

Ключовим зовнішнім фактором для економічної діяльності в Україні наразі є військовий конфлікт на Сході. Окрім макроекономічних дисбалансів і неправильних політичних рішень, основний чинник, що викликав дестабілізацію фінансового сектора та панічний відтік банківських вкладів, різку девальвацію гривні і хвилю інфляції, зрив економічної діяльності на Сході та розрив ланцюгів постачання в усій економіці, а також безробіття серед вимушених переселенців. Військовий конфлікт спричинив принаймні половину падіння ВВП минулого року, зачепивши багато секторів, включаючи промисловість, торгівлю і транспорт. Він мав щонайменше такий самий вплив у I кварталі 2015 року через загострення конфлікту в січні-лютому. Будь-яка подальша військова ескалація буде мати додатковий шкідливий вплив на економічне зростання. Поточний незавершений процес перемир’я, хоча і має мінімальний прямий шкідливий вплив на економіку, втім і досі є недостатнім для того, щоб Україну виключили з «безнадійного» списку більшості міжнародних інвесторів.

Додаток 3. Зовнішнє середовище і ключові тенденції у глобальній економіці

З точки зору структури, Україна є відносно малою економікою, яка базується на сировинних товарах та є відкритою для міжнародної торгівлі. Сировинні товари, що видобуваються та вирощуються (сталь, залізна руда, зерно), становлять майже дві третини експорту країни, тоді як енергетичні ресурси становлять понад чверть імпорту товарів. Дві групи факторів будуть впливати на зовнішнє середовище України і визначати майбутнє держави: (1) головні тенденції в глобальній економіці і (2) фактори, характерні для основних сусідів і торгових партнерів, а саме – Росії, ЄС, та Близького Сходу. У той час як другу групу факторів важко прогнозувати, є кілька тенденцій у глобальній економіці, що мають специфічне відношення до України і будуть впливати на її економіку з високим рівнем впевненості.

Зростання і старіння світового населення

Світове населення зростає і старішає, тому постійно зростають потреби в їжі, воді, одязі і медичних послугах. та разом з цим з’являються численні проблеми – від нестачі води до налагодження роботи пенсійної та соціальної систем. Згідно з останніми прогнозами ПРООН [1], передбачається збільшення світового населення з 7,2 млрд осіб в середині 2013 року на майже 1 млрд осіб – до 8,1 млрд осіб у 2025 році, і подальший ріст до 9,6 млрд

осіб у 2050 році (+2,4 млрд до поточного рівня). Фактично все майбутнє збільшення кількості населення припадатиме на країни, що розвиваються, причому найбільший приріст населення спостерігатиметься серед найбідніших верств у цих країнах. Очікується, **що ріст населення буде особливо великим у Африці** (+1,3 млрд. до 2050 року) **та Південній Азії** (+0,5 млрд.), особливо через Індію, яка остання, як очікується, випередить Китай за кількістю населення через 15 років.

У найближчі десятиліття світова демографія переживатиме величезні зміни з погляду старіння,

довголіття і географічного поширення. Очікується, що середня тривалість життя зросте до 77 років у 2050 у порівнянні з 71 роком зараз. Ймовірно, це призведе до ще більшої потреби у медичних послугах, оскільки населення, яке старішатиме, потребуватиме особливого медичного догляду. Зростання тривалості життя у поєднанні з низькою народжуваністю призведе до значного зсуву в бік літніх вікових груп у структурі населення. Очікується, що коефіцієнт залежності (співвідношення тих, хто не є робочою силою, до тих, хто є робочою силою) буде становити 72% для розвинених країн і 57% для тих країн, що розвиваються, у 2050 році, порівняно з 51% і 52% відповідно у 2015 році. Для України прогноз – 61% у 2050 році, порівняно із 43% зараз. Це є одним з найбільших викликів для світових економік, зокрема – їхніх пенсійних систем.

Зростання потреби в їжі, особливо в протеїні

Збільшення населення призведе до зростання попиту на ресурси. Світовий банк прогнозує [2], що **потреба в їжі зросте на 50% до 2030 року і деякі регіони, такі як Африка, не будуть здатними задовольнити місцевий попит власним виробництвом їжі**. Однак прогнозоване зростання попиту буде нерівномірним стосовно продуктів харчування. Продовольча та сільськогосподарська організація (ПСО) підрахувала, що **потреба на душу населення у хлібних злаках залишиться здебільшого незмінною** (хоча продовжить зростати в сумарній кількості), тоді як **потреба на душу населення у молоці та м'ясі виросте на 15-20%** через збільшення середнього класу у країнах, що розвиваються [3].

Нестача води вже відчувається у деяких регіонах світу, але вона стане ще відчутнішою через 15 років. Згідно деяких оцінок [4], розрив між попитом і пропозицією досягне 40% до 2030 року. Ключовим фактором тут стане використання води у промисловості в Азії (здебільшого – в Китаї) та сільському господарстві. Дуже багато води споживається при іригації ґрунту; як наслідок, сільське господарство буде потребувати додаткових водних ресурсів, щоб розширитися і забезпечити зростання потреби в їжі. Через дефіцит води ціни на їжу будуть залишатися високими. Очікується, що ціни на сільськогосподарські культури стабілізуються на рівні, що перевищує ціни у період до 2008 року, тоді як ціни на м'ясо, молоко і рибу будуть зростати. Однак у реальності прогнозується, що ціни як на сільськогосподарські культури, так і на тваринні продукти харчування будуть знижуватися в середньостроковому періоді [5].

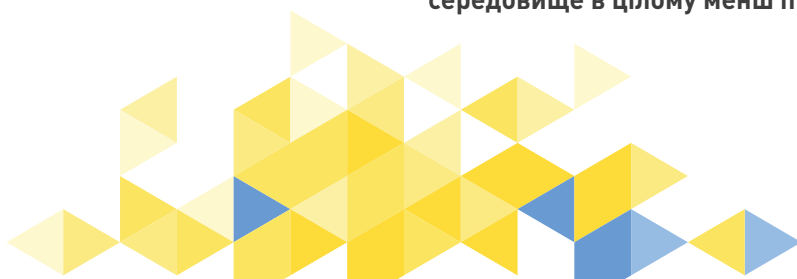
Зростання потреби у природному газі, зменшення вартості відновлювальних джерел енергії

Зростання кількості населення та зростання доходів буде підтримувати **збільшення попиту на первинні джерела енергії**, попри очікуване зниження енергетичної інтенсивності. Згідно з останнім прогнозом «Брітіш Петролеум» [6], споживання первинних енергоресурсів зросте на 37% між 2013 і 2035 роками, **причому як споживання природного газу буде зростати найшвидше серед паливних природних копалин**. У результаті, частка природного газу в споживанні первинних джерел енергії очікувано зросте до 26% у 2035 році, з 23% у 2013, тоді як частка інших паливних природних копалин (нафта та вугілля) матиме тенденцію до зменшення. Світ буде продовжувати переходити на відновлювальні джерела енергії, але, як очікується, їхня частка залишиться нижче 10%. **Зростання потреби в енергоресурсах, очікується за прогнозами, буде задовольнятися збільшенням виробництва енергії, при цьому нові джерела енергії, такі як відновлювальні енергоресурси, сланцевий газ і сланцева нафта забезпечать 45% приросту у виробництві енергії**.

Очікується, що в структурі споживання первинних енергоресурсів доля електроенергії буде постійно зростати через продовження електрифікації (частка очікувано виросте на 5 процентних пунктів - до 47% у 2035 році). Ресурсна база для виробництва електроенергії буде змінюватися на користь відновлювальних джерел (сонце, вітер), при цьому вартість відновлювальних енергоресурсів має значно зменшитися завдяки технологічному прогресу та економії на масштабах виробництва.

Волатильність сировинних ринків

Зосередження України на експорті сировинних товарів робить країну вразливою до зростання та падіння глобальних цін на сировину. Вартість сировинних товарів має тенденцію бути більш нестабільною на промислові товари в зв'язку з їхніми товарними характеристиками, такими як гомогенність, що сприяє наявності високого спекулятивного компоненту у глобальній торгівлі товарами; низька гнучкість пропозиції; а у випадку сільського господарства, - залежність від природних шоків. **Волатильність підриває стабільність економік, які експортують сировину, і робить економічне середовище в цілому менш прогнозованим**.

Диверсифікація товарів з високим ступенем доданої вартості буде сприяти більш стабільному економічному середовищу. Вона також підтримає економічне зростання, оскільки виробники промислових товарів мають більший потенціал до покращення продуктивності, ніж виробники сировини.

Технології/інновації/цифрові комп'ютерні технології

Світ дедалі більше підштовхує уперед технології та інновації. Цифрова революція, яка почалася наприкінці 1940-х років із винаходом транзистора, досягла нової стадії завдяки бурхливому прогресу штучного інтелекту, 3D-роботам та «Інтернету речей». **Темпи технологічних змін та інновацій швидко зростають, змушуючи світ рухатися у прискореному темпі і вимагаючи більшої гнучкості.** Технології перетворюють глобальну економіку і суспільство, змінюючи те, що виробляється, процес виробництва та його місце розташування. Хоча ці зміни наштовхуються на короткострокові втрати, такі як зникнення деяких видів праці, з урахуванням усіх обставин, **технології та інновації підвищують загальну продуктивність і підштовхують економічний розвиток.** За оцінками ВЕФ, підвищення рівня розвитку цифрових комп'ютерних технологій у країні на 10% призводить до зростання на 0,75 п.п. її ВВП на душу населення і до зниження на 1 п.п. рівня безробіття [7].

Адаптація технологій є набагато важливішою для економіки, ніж новий винахід, а її вплив може тривати десятиліттями. **Для економіки, що розвивається,** такої як Україна, широкомасштабне запозичення **нових технологій може принести більше користі,** ніж для розвинених країн, оскільки воно зазвичай дає поштовх для розвитку сектору послуг, допомагаючи перестрибнути деякі стадії розвитку, зменшує витрати на інфраструктуру (поставка товарів літаками-безпілотниками, фінансові послуги онлайн), допомагає побороти неефективність і корупцію (використання цифрової оплати за адміністративні послуги) та поліпшує доступ до освіти (онлайн курси).

Швидкість, з якою країни адаптують нові технології і, таким чином, створюють передумови для прискореного і продуктивнішого економічного розвитку, залежить від середовища ведення бізнесу, регуляторних рамок та інституційного потенціалу цих країн, зокрема від того, наскільки легко розпочати бізнес, від доступності кваліфікованої праці, розвитку малого бізнесу (який продемонстрував більшу гнучкість у в адаптації нових технологій), незбалансованості ринку праці і товарів, належної регуляторної системи. Технологічний розвиток також створює певні загрози, серед яких проблеми приватності, захист даних та інтелектуальної власності, відмирання деяких некваліфікованих видів праці та зростання нерівності доходів, що вимагає належного регулювання та лояльної економічної політики.

Додаток 4. Досвід реформ в інших країнах

Є багато емпіричних доказів того, що реформи, засновані на посиленні економічної свободи, спрацьовують. До того ж, дані свідчать, що бідній, нерозвиненій країні, якій бракує ресурсів, неможливо успішно трансформуватися (наздогнати розвинені країни) без широких та всебічних реформ, заснованих на посиленні економічної свободи.

Всім країнам, які були бідними в минулому, вдалося наздогнати багаті країни завдяки цим видам реформ, тоді як всі ті країни, які втратили свою позицію серед багатих, зазнали невдачі через те, що вони провадили економічну політику, яка обмежувала економічну свободу.

50-60 років тому Сингапур мав 20%, Гонконг – 30%, а Ірландія – 50% економічного рівня розвитку США (підраховано як ВВП на душу населення за ПКС). Кожна з цих трьох країн має наразі вищий рівень економіки, ніж США. Вони також належать до найбільш вільних економік завдяки реформам, здійсненим протягом останніх десятиліть.

Сто років тому (біля 1910 року) Аргентина була однією з найбільш економічно розвинених країн світу (на 7-му місці за ВВП на душу населення), зараз вона приблизно між 70-80-м місцями у світі. Середній темп зростання ВВП/люд. в Аргентині протягом останніх 100 років становив лише 1,7% на рік, тоді як, наприклад, в Ірландії – 7%. Причиною цього була економічна політика, заснована на обмеженні економічної свободи в Аргентині.

Ірландія

Ірландія увійшла до Європейського Союзу у 1973 році, але тривалий час вона була найбіднішою країною ЄС. З Ірландії відбувалася масова еміграція, сьогодні майже вдесятеро більше людей ірландського походження живуть за кордоном, порівняно з тими, хто населяє країну. Поворотний момент настав у 1987 році, коли Уряд країни почав ринкові реформи. Податки було знижено (податок на прибуток юридичних осіб зменшився з 50% до 12,5%), бізнес-середовище покращилося, державні фінанси було консолідовано, а Ірландія стала надзвичайно успішною у залученні прямих іноземних інвестицій, зокрема, з США.

Економічна свобода також була посилена завдяки значному скороченню диспропорції. У 1987 році державні витрати становили 52% ВВП, а в 2005 році – 35%. Важливо, що це не означає менше грошей для послуг, які фінансувалися державою, оскільки завдяки рекордно високому економічному зростанню вдалося набагато краще забезпечити державний сектор грошима, ніж перед цим, але ще більше грошей залишилося у приватному секторі.

Завдяки реформам Ірландія перетворилася з найбіднішої країни ЄС у другу країну за рівнем економічного розвитку (за ВВП/люд.). Якщо між 1973-1987 роками середнє зростання за рік становило 3,3%, то між 1987-2007 роками – 8,7% щорічно. Після 2000 року це також відбувалося завдяки інвестиціям і «мільній бульбашці» на ринку нерухомості, що вибухнула у 2008 році, але після кризи 2008-2010 років і повільного зростання у 2011-2013 роках, ірландська економіка знову показала один з найбільших темпів росту в ЄС (4,8% у 2014) і підтвердила свої позиції другої найбільш економічно розвиненої країни ЄС (після Люксембургу).

Швеція

Ідеї. Але це не відповідає дійсності. Швеція, так само, як і інші успішні країни, є ще одним доказом того, що реформи, засновані на лібералізації, спрацьовують.

За історичними даними, з 1890 по 1950 рік Швеція мала один з найвищих темпів економічного зростання у світі, середній темп якого становив 5,6% щорічно на той час. Інші розвинені західноєвропейські країни (Бельгія, Франція, Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія і Данія) зростали в середньому лише на

1,4% на рік. У результаті цього Швеція перейшла від 60% середнього показника цієї групи у 1890 році до 140% у 1950. Головною причиною цього успіху були ліберальні реформи, проведені в цій країні протягом 1870-80-х років. Економічна система, створена за тих часів, продовжувала існувати в перші десятиріччя XX століття. Приміром, у 1950 році частка податкових надходжень у ВВП Швеції становила лише на 20 менше, ніж у США.

Згодом економічна свобода була дещо обмежена, особливо через підвищення податків і диспропорцію, тому зростання відбувалось відносно повільніше порівняно з країнами вищезгаданої групи. Між 1950-1990 рр. середній темп економічного зростання Швеції становив 3,8%, тоді як західноєвропейських країн – 5,9%, тож першість Швеції скоротилася з 40% до усього лише 5%.

Від 1990-х років Швеція знову реформувала свою економіку, податки і перерозподіл були частково зменшені, але все ще залишалися відносно високими в міжнародному контексті. Але дуже важливими були інші реформи, такі як лібералізація ринку праці, пенсійна реформа, реформа освіти, дерегуляція і комерціалізація державних послуг.

У Швеції – одна з найкращих систем захисту майнових прав та найнижчий рівень корупції, одне з найбільш ефективних і найменш регульованих бізнес-середовищ, дуже вільні та відкриті ринки торгівлі, інвестицій і фінансів. У результаті цієї останньої хвилі реформ шведська економіка, починаючи від 1990-х років, знову прискорила темп економічного зростання порівняно із західноєвропейськими країнами. Середній темп економічного зростання у Швеції був 2,2% між 1990-2010 роками, тоді як в інших країнах – 1,5%. Першість Швеції зросла з 5% у 1990 році до 16% у 2010 році і 18,5% у 2014 році.

Країни з перехідною економікою

У країнах з перехідною економікою має місце загальне правило – чим більш всеохоплюючими є реформи, тим вищі темпи зростання і швидшу конвергенцію вони генеруватимуть. З погляду конвергенції, найкращими були п'ять країн – Польща, три балтійські країни і Словаччина. Впродовж 2002-2012 років, середній рівень конвергенції в цих країнах становив 21,4% від середнього рівня 15 країн ЄС і у всіх них він перевищив показник у 20%. Для прикладу, Словенія та Угорщина досягли лише рівня відповідних показників 3% і 7%. Не випадково, що найбільш

успішні країни мали набагато вищий рівень економічної свободи (наприклад, набагато меншу частку державних витрат у ВВП і вищу частку приватного сектору в економіці).

Іншими словами, економічна політика, побудована на лібералізації, дерегуляції та приватизації, на вільній, відкритій і чесній конкуренції, покращує бізнес-середовище, і робить його привабливим для вітчизняних та іноземних інвестицій. Така політика забезпечує економічне зростання, яке, своєю чергою, викликає більш швидку конвергенцію.

Словаччина

Історія реформ у Словаччині є доказом того, що послідовно імplementовані, достатньо рішучі, глибокі та всебічні реформи мають не лише дуже показові, але й відносно швидкі результати.

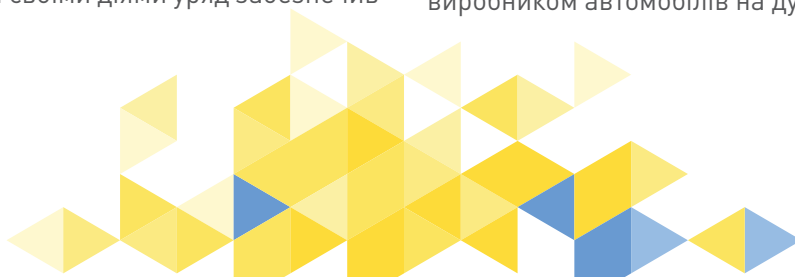
Наприкінці 1990-х ситуація у Словаччині була дуже складною, а її економіка постала перед тими самими труднощами викликами, що й Україна сьогодні. За урядів Володимира Меч'яра (1992-1998) країна загубилася в міжнародній політиці та економічній ізоляції. Іноземних інвестицій практично не було, промисловий сектор був застарілим та потребував реорганізації, великі державні банки балансували на межі банкрутства, природні монополії та великі промислові підприємства, що залишались у власності держави, погано управлялись і систематично втрачали свої активи, штучно підтримувався надлишок зайнятості, а приватизація проводилася винятково на користь близьких друзів уряду, які сплачували символічну ціну за приватизовану власність. Уряд став двигуном корупції, неплатоспроможність зростала, уряд не міг виконати свої зобов'язання і був змушений позичати гроші під дедалі вищі відсотки, які зрештою, перевищили 25%. Країну вилучили з першої хвилі розширення ЄС і НАТО, також Словаччина не отримала членство у ОЕСР під час першої хвилі її розширення (на відміну від Чехії, Польщі та Угорщини). Меч'яр відкрито захищав орієнтацію Словаччини на Росію. Свого часу державний секретар Сполучених штатів Мадлен Олбрайт назвала Словаччину «чорною діркою Європи».

Політичний поворот відбувся наприкінці 1998 року з приходом першого уряду Мікулаша Дзуринди. До 2002 року були виправлені найсуттєвіші деформації минулого періоду, банки і окремі природні монополії були реструктуризовані та приватизовані, країна наздогнала своїх сусідів з Вишеградської групи (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина) в процесі інтеграції до ЄС. Усіма своїми діями уряд забезпечив

часткову макроекономічну стабілізацію і прискорив процес реформ (*acquis communautaire*). Другий уряд Мікулаша Дзуринди (2002-2006) завершив макроекономічну стабілізацію та інституційні реформи зміни, необхідні для інтеграції до ЄС, зокрема, імplementував глибокі структурні перетворення. Вони містили реформу державних фінансів, податкову реформу, фіскальну децентралізацію, соціальну, пенсійну реформи, реформу ринку праці і медичного обслуговування. Більшість з цих трансформацій були підготовлені у 2003 році і стартували на початку 2004 - го року. Це був час, коли Світовий банк називав Словаччину країною, яка найбільше в світі думає про реформи, і вони зумовили стрибок у конвергенції протягом декількох років після їх впровадження. Протягом 2004-2008 років, коли коефіцієнт конвергенції з середнім показником ЄС-15 був +2% в Угорщині, +3% у Чехії +6% у Польщі, в Словаччині коефіцієнт конвергенції становив +14%. Реформи, проведені двома урядами Дзуринди, особливо другим, були головною рушійною силою зростання ВВП/люд. у Словаччині, що став зіставним із показником Чеської Республіки, хоча на час розпаду Чехословаччини 1993 року, він був менший, ніж дві третини чеського ВВП (62%). Також багато інших факторів доводять відносно швидкий темп реформ. Тоді як ще донедавна у 2000 році суверенний рейтинг S&P Словаччини був на чотири і три щаблі нижчим, ніж рейтинг Чеської Республіки та Угорщини відповідно, а вже до 2005 року Словаччина отримала найвищий рейтинг з усіх країн Вишеградської четвірки (на один пункт вище, ніж Чеська Республіка та Угорщина, і два пункти вище, ніж Польща).

Між 2000 і 2008 роками країна показала найвищий рівень економічного зростання в Європі, зменшення безробіття (з 20% до менш ніж 10%), зниження дефіциту державного бюджету (з 12.3% до 2.1%), зменшення суверенного боргу (від понад 50% до 28% ВВП), зниження ризику бідності (до 10,9% - третій найнижчий показник у Європі), тоді як частка державних витрат у ВВП упала з 51.2% до 35% ВВП. На той час ми мали найбільший приплив іноземних інвестицій у регіоні.

Нарешті, хоча на початку ми були виключені з першої групи країн, що подавали заявки на членство у Європі, ми не лише увійшли до ЄС під час першої хвилі розширення 2004 року, але також стали другою країною з тієї групи країн (після Словенії), які увійшли до зони євро, - як лише одна з країн Вишеградської четвірки, яка зробила це до сьогодні. З країни, яка 25 років тому не виробляла жодного автомобіля, Словаччина є наразі найбільшим виробником автомобілів на душу населення в світі.

[1] UNDP "World Population Prospects". (<http://esa.un.org/wpp/>)

[2] World Bank "World Development Report 2008"
(<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/0,,contentMDK:23062293~pagePK:478093~piPK:477627~theSitePK:477624,00.html>)

[3] "World Agriculture Towards 2030/2050" <http://www.fao.org/docrep/016/ap106e/ap106e.pdf>

[4] 2030 Water Resources Group, "Charting Our Water Future Economic Frameworks to Inform Decision-making" (2009),
http://commdev.org/userfiles/Charting_Our_Water_Future_Final.pdf

[5] <http://www.agri-outlook.org/overview.html>

[6] British Petroleum "Energy Outlook 2035" (Feb 2015) <http://www.bp.com/en/global/corporate/about-bp/energy-economics/energy-outlook.html>

[7] World Economic Forum, The Global Information Technology Report 2013 http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR_Report_2013.pdf

